

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-8>

УДК 141.5:316.613:177.72

Лазарович Н.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

КРИЗА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. Проаналізовано соціокультурні зумовленості формування ідентифікаційних практик в ситуації ідентифікаційної невизначеності та духовної кризи сучасного українського суспільства. Розглянуто світоглядні основи національної ідентичності в контексті української духовної традиції, а також етнічні корені національної ідентичності в українській культурі. Проаналізовано теоретичні концепції класиків української культурології (В. Антонович, Д. Чижевський, І. Крип'якевич, М. Шлемкевич), а також світоглядні уявлення сучасних дослідників проблем ідентичності у світлі соціокультурних практик. Визначено, що в контексті цивілізаційних зрушень та кризового становища сьогодення при формуванні соціокультурної ідентичності особа звертається до базових архетипів духовності та субстанційності.

Ключові слова: соціокультурний простір, національна ідентичність, етнічна ідентичність, наднаціональна ідентичність, ідентифікаційні практики, духовність.

Lazarovych Nadiya

Lviv Ivan Franko National University

SOCIO-CULTURAL IDENTITY CRISIS IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Summary. As one of the first main trends of modern Ukrainian socio-cultural space rises a problem of national identity formation. The formation of Ukrainian national identity was complicated by long-term efforts to eradicate national values and ideas, oppress of national consciousness and destruction of historical memory, resulting in pervasive processes of marginalization and axiological collapse. Traditionally, in the Ukrainian society dominated local-regional identities which interpreted the Ukrainian culture as the traditional peasant, for which the tilling is naturally inherent. Features of Ukrainian national identity are determined by the features of Ukrainian's national character: respect for the native land and the willingness to defend it – «the warrior and master» (says I. Krypyakevych); emotionalism and sentimentalism, sensitivity and lyricism, individualism and aspiration for «freedom», restlessness and mobility (says D. Chizhevsky); truth, honesty, social equality (says V. Antonovych); «Skovoroda man», «Gogol man» and «Shevchenko man» (says M. Shlemkevych). The ethnic backgrounds of national identity are based on the territorial community, common language, traditions that are passed from generation to generation, and the unity of history, the presence of common historical «roots». The concept of «homeland» rises as one of the strongest foundations of national identity, based on national values – national interest, national security, national character, national consciousness and national idea. That is why today it is so important for us not to lose this deep substantial-spiritual heritage, which forms the background of national identity.

Keywords: socio-cultural space, national identity, ethnic identity, supranational identity, identification practices, spirituality.

Постановка проблеми. Соціальні, економічні, політичні та культурні виклики сучасного цивілізаційного розвитку зумовлюють втрату аксіологічних пріоритетів та кризовий стан соціокультурної ідентичності. Не випадково теоретики сучасності наголошують на магістральній тенденції розвитку сучасного соціокультурного простору – стадію занепаду, регресії, кризи домінант культури. Водночас можна констатувати той факт, що прискорений соціокультурний поступ сьогодення залишає все менше місця для осмислення минулого, адже з інтенсивністю змін людина змушена постійно пристосовуватися до нових викликів та цінностей, тим самим відносячи на маргінес свідомості ідеї вкорінення та збереження історичної пам'яті. Відтак, питання формування соціокультурної ідентичності в сучасному українському суспільстві набуває особливої актуальності та смислового наповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Симптоматичні тенденції ідентифікаційної не-

визначеності сучасного соціокультурного простору, засилля взірців технокультури та окреслення стрімкості змін сучасної цивілізації висвітлені у працях Е.Тоффлера, Ж. Дельоза, Ф.Гваттарі. Маркери формування та окреслення кризового стану соціокультурної ідентичності в українському суспільстві розглядаються у публікаціях С. Кримського, М. Рябчука, О. Пахльовської, В. Крисаченка, Н. Пелагеші, А. Зубенка. Традиційні ідентифікаційні практики висвітлені у працях класиків української культурологічної думки – В. Антоновича, І. Крип'якевича, Д. Чижевського, М. Шлемкевича. Змісту поняття «національна ідентичність» присвячені дослідження Б. Андерсона, Е. Сміта та Е. Гелнера, а також українських вчених – М. Гримич, Л. Нагорної та П. Гнатенка. Питання подолання кризи ідентифікаційної невизначеності українського суспільства висвітлюють праці Л. Костенко, М. Поповича, М. Жулинського.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У статті здійснено

спробу здійснити філософсько-культурологічний аналіз соціокультурного контексту формування колективних форм ідентичностей (етнічна, національна, наднаціональна) на основі узагальнених теоретико-світоглядних положень класиків української культурологічної думки та сучасних дослідників українського соціуму.

Мета статті. Магістральною метою цієї роботи є проаналізувати зв'язок теоретичного дискурсу ідентичності із загальним контекстом українського соціокультурного простору, виходячи із детермінант його маргінальності, кризовості, а також запропонувати шляхи подолання ідентифікаційної невизначеності українського суспільства (на основі аналізу праць класичних та сучасних дослідників).

Сучасний соціокультурний простір, який характеризується поліваріативністю та мозаїчністю, часто визначають як «суспільство знань і комунікацій», де постулюється перманентна генерація нових ідей, концепцій, тенденцій. Ці зміни зумовлюють сутнісні перетворення соціокультурних способів комунікацій між людьми, адже внаслідок глобалізаційних процесів та засилля взірців технокультури істотно змінюються способи та методи міжособистісної взаємодії. Сучасний соціум характеризується зростанням тенденції індивідуалізації та автономії особи – людина легко змінює соціальні структури, зв'язки, та гнучко вибудовує взаємини з іншими, включається у різні соціальні спільноти та культурні традиції.

Соціотехносфера, засилля медійних потоків, постійна плінність новизни та актуальності інформації – всі ці чинники динамічного суспільного поступу не залишають місця для «глибинного занурення» у суть речей. Як влучно висловилися Ж. Дельбоз та Ф. Гватарі, «світ втратив власний стержень, перетворився на хаос..., в якому на зміну ідеології «впорядкованості речей» приходить те, що може бути визначено ідеологією «безладдя і розладу» [6, с. 570]. Відтак, свідомість сучасної людини не здатна витримати переваг інтенсивності перманентних змін, коли у сучасному суспільстві панують магістральні тенденції «життєвої дезорієнтації». Не випадково визначний теоретик сучасної західної цивілізації Е. Тоффлер ще наприкінці ХХ ст. вводить поняття «футурошоку» – тенденція, що відображає стрімкий темп суспільних змін: «Він постає внаслідок нашарування взірців нової культури на стару. Це – культурний шок у нашому власному соціумі. У наш час людина зіштовхнулася саме із такою перспективою. Зміни лавою обрушались на нас, і більшість людей виявилися до них не готовими» [19, с. 14].

Відтак, відбувається актуалізація дослідження формування соціокультурної ідентичності, яка пов'язана передусім з тим, що соціотехносфера сучасної інформаційної культури, яка постає її «матеріальним тілом», дуже часто відноситься на маргінес субстанційно-духовні основи культури. Це, безсумнівно, зумовлює тотальну дегуманізацію і кризовий стан духовних вартостей. Як зазначає український філософ С. Кримський: «Майбутнє все більше підпадає під логіку технічної раціональності, логіку перманентних перетворень, що випливають з природи техносфери» [11, с. 199].

З одного боку, – цивілізаційні глобальні зрушення, засилля стандартів масової культури, принципів стандартизації та тиражування, а з іншого – «амбівалентність», «подвійні стандарти» колоніального радянського минулого, тільки ускладнюють питання формування української соціокультурної ідентичності та аксіологічних пріоритетів. На переконання українського дослідника М. Рябчука, подолання постколоніальної спадщини сучасного українського соціуму, а відтак і проблему ідентифікаційної невизначеності, здійснити набагато важче, аніж використати із суспільної свідомості комуністично-тоталітарні пережитки минулого. Це скеровано на «світоглядну розгубленість, «шизофренічність», одночасну зорієнтованість на протилежні, взаємовиключні цінності...ця «амбівалентність» не є лише «спадком» – закономірним наслідком різкого переходу суспільства від однієї системи цінностей до іншої, а й свого роду набутком – результатом цілеспрямованої діяльності посткомуністичних еліт, спрямованої на атомізацію та дезорієнтацію суспільства» [17, с. 45]. Таким чином, питання формування культурної ідентичності в сучасному українському соціокультурному просторі постає не так однозначно.

Слід наголосити, що у основу феномену ідентичності закладені стійкі структури суспільної свідомості – ідентети, які сформувалися впродовж тривалих історичних періодів. Проте, з іншого боку, формування ідентичності піддається деконструкції під впливом змін, які характерні для сучасного соціокультурного простору, тим самим поглиблюючи стан «ідентифікаційної невизначеності» українського соціуму. Процес побудови національної ідентичності ускладнювався довготривалими спробами викорінення національних цінностей та ідей, пригніченням національної свідомості та нищенням історичної пам'яті й національних здобутків шляхом створення монолітної «радянської» ідентичності. Відтак, як пише О. Пахльовська, ми маємо справу з культурою та суспільством, котре «впродовж принаймні трьох століть проіснувало фактично в режимі постійного геноциду, етноциду і лінгвоциду, – суспільством, у якому відтак були порушені етичні основи внутрішньої та зовнішньої комунікації» [14]. Тому сьогодні ми стикаємося з тотальними процесами маргіналізації, що охопили українське суспільство, в якому сформувалися чільні соціальні прошарки «манкуртів», що не мають чітких національно-культурних орієнтацій, не можуть заявити про свою причетність до цінностей української культури. Відповідно, культивування ідентифікаційних практик – це надто тривалий процес, що передбачає поєднання історичних передумов, спадкоємності традицій, особливостей ментальності та перспектив розвитку української культури.

Так, проблема ідентичності набуває особливого змістового наповнення в українському соціокультурному просторі, адже наша держава знаходиться в силовому полі суперечливих суспільно-цивілізаційних тенденцій – глобалізаційних та національно-етнічних, орієнтації на Захід чи на Схід тощо. Все це створює ситуацію «системної кризи» українського суспільства, адже на сучасному етапі соціокультурного розвитку спо-

стерігається надзвичайно вузький спектр застосовуваних ідентифікаційних практик. Зокрема, сьогодні в Україні домінуючими є дві такі практики: консервативно-ретроспективна модель, що ґрунтується на ідентифікації з власною історією, народною культурою, яка не завжди враховує сучасні процеси соціокультурного поступу, а також модель орієнтації «на інших» шляхом самоототожнення з демократичними країнами Заходу [8, с. 17–18], в межах якої часто нівелюються особливості ментальності, історичної спадковості та рис національного характеру українців. Відтак, це зумовлює своєрідний «простраційний стан культури», коли «одна її частина – псевдомодерна, – полюючи за уявним майбутнім, відчужує від себе реальне минуле. Інша – консервативна – прив'язавши до себе уявного минулого, відчужує від себе реальне майбутнє» [14].

Глобалізаційні процеси та полівекторність соціокультурного розвитку українського суспільства зумовлюють формування моделей ідентифікаційних практик на наддержавному, наднаціональному рівні – так з'являється феномен наднаціональної ідентичності. Так, метою створення наднаціональних ідентичностей, що виявляється у творенні «постнаціонального суспільства», є логічна анігіляція, реконфігурація національної ідентичності в ситуації зникнення національних держав і утворення наднаціональних об'єднань – ЄС, СЕП тощо. За словами Н. Пеллаґеші, домінуючими формами наднаціональних ідентичностей в Україні є «панросійська» та «європейська». Модель формування панросійської ідентичності за своїми характеристиками конструюється на основі російської національної ідентичності в межах України та полягає у творенні єдиної національної ідентичності на основі російського титульного етносу. Цей процес, як стверджує дослідниця, виявляється у дії наступних «маркерів»: «збереження та посилення домінуючих позицій російської мови; формування єдиного інформаційно-комунікативного простору; відновлення уніфікованого науково-освітнього простору; створення спільного культурно-символічного простору; деконструкція українського національного історичного нарративу» [15, с. 180].

Варто зауважити, що останнім часом в Україні активно дискутується проблема формування наднаціональної ідентичності на основі впровадження політики європейської ідентичності. Так, свого часу Ш. де Голль називав європейський соціокультурний простір «Європою батьківщин», акцентуючи на глибинній вкоріненості у національні цінності, ідеї, що зумовлювали формування національної ідентичності. Сьогодні ж нівелювання державних кордонів та формування дискурсів понад національним виміром постають необхідною умовою глобалізаційно-цивілізаційних процесів. Тому європейська ідентичність передбачає когерентну української спільноти до європейської, механізмами конструювання якої, на думку Н. Пеллаґеші, є: розвиток громадянства; створення наднаціонального символічного простору ЄС; формування загальноєвропейського інформаційно-комунікативного простору; здійснення політики європейської колективної пам'яті та розвиток наднаціональної системи бібліотек; наднаціональна культурна політика;

наднаціональна мовна політика з метою створення *lingua franca* для об'єднаної спільноти; наднаціональна освітня та спортивна політики ЄС як чинники згуртування спільноти» [15, с. 68].

Що ж стосується українського національного спрямованого варіанту ідентифікаційних практик, то варто наголосити, що світоглядні уявлення про українську культуру та спільноту виходять, як правило, з передумов її трактування як традиційно-селянської, котрій притаманний хліборобський характер. Як стверджує дослідниця М. Гримич, в українському суспільстві переважали локально-регіональні ідентичності, як от інтерес до справ свого села або ж психологічна замкнутість у межах своєї домівки та зосередження на членах власної родини [Див.: 4]. Модель регіональної ідентичності, за словами Л. Нагорної, – «одна з традиційних, найбільш глибоко закорінених. В її основі – генетична спадковість багатьох поколінь, що жили на даній території» [13, с. 81]. Не дарма, визначаючи історичні передумови ідентифікаційних моделей українства, І. Крип'якевич наголошує на таких атрибутивних характеристиках як пошана до рідної землі та готовність її захищати: «Войовник і господар – це тип давнього українця. Осередком, у якому розвивався цей військово-господарський світогляд, був рід... Рід творив невелику, але дуже суцільну групу, з'єднану зв'язками крові і спільними інтересами; за своїх членів солідарне заступався, обороняв їх, мстився за їх кривду. До воєнного походу члени роду виступали як один бойовий відділ, свідомий того, що бореться за свою оселю, майно, своїх дітей. Рід мав свої традиції, шанував своїх предків, культивував давні обичаї, творив норми життя» [12, с. 152].

Світоглядно-філософські засади формування національної ідентичності українців визначаються зазвичай теоретичними обґрунтуваннями їхніх етнопсихологічних констант та деяких особливостей характерології. Особливості української національної ідентичності зумовлюються рисами національного характеру, на що звертає увагу Д. Чижевський: «безумовною рисою психічного укладу українця є – емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм; найяскравіше виявляються ці риси в естетизмі українського народного життя і обрядовості... Поруч з цими рисами стоять індивідуалізм та стремління до «свободи» в різних розуміннях цього слова... Поруч з цими двома основними рисами стоїть третя – неспокій і рухливість, більш психічні, ніж зовнішні, неспокій і рухливість, що є, яко з своєю основою, зв'язані із певним «артистизмом» натури» [21, с. 20–21]. На деяких характеристиках українського національного характеру, що зумовлюють ментальні виміри національної ідентичності, наголошує В. Антонович, стверджуючи, що моральний ідеал українців, що опосередковано визначає їхню національну ідентифікаційну приналежність, – «це правда, правдивість, громадська рівноправність. Такий ідеал вбачається в стародавньому вічі, в козацькій раді, в Запоріжжі, де члени мали повну волю і рівноправність – всі були однакові й рівні» [2, с. 98].

Зокрема, певний спектр ідентифікаційних практик для української людини пропонує М. Шлемкевич, аналізуючи соціокультурну си-

туацію масових «душевних зламів» та «межових ситуацій» у носіїв української ідентичності. «Загублена українська людина» втратила свої світоглядні орієнтири – соціокультурні, морально-етичні, естетичні. Тим не менше, М. Шлемкевич пропонує низку ідентифікаційних моделей (можна провести паралелі зі стадіальною концепцією С. Керкегора): 1. «старосвітський поміщик» (філістер), що знаходить себе у щасті, як правило, біологічного існування та обивательського матеріального добробуту; 2. «сковородянська людина», сенсом життя якої є особисте самопізнання та духовне самовдосконалення, однак вона не включається у творення соціокультурних засад суспільства; 3. «гоголівська людина» – особа, котра може і здатна щось зробити для спільноти, держави, однак або стала жертвою політичної кон'юнктури, або свідомо обрала шлях служіння національним інтересам іншої держави; 4. «шевченківська людина», котра стверджує цінності моральних ідеалів вільного духу, а також розуму та науки [22, с. 17–21]. Реалізація ідеалу ідентифікаційної моделі «шевченківської людини», за переконаннями М. Шлемкевича, здатна скласти основу справжньої «спільноти вільних духом людей».

Звідси, особливої актуальності у сучасному українському суспільстві набуває формування моделей *етнічної* ідентичності, особливості становлення якої пов'язують із тими характерними та самобутніми рисами етнічної спільноти, котрі можуть слугувати основою винятковості осіб, що себе з нею ідентифікують, їхньої культурної відмінності від представників інших етнічних груп тощо. Варто зауважити, що саме в межах етнічної культури, котра складає квінтесенцію етнічної ідентичності, відбувається формування контрарних світоглядних установок «свій» – «чужий».

В українському суспільстві зазвичай етнічна ідентичність зіставляється з низкою ідентитентів, одним із яких є територіальна спільність – «життєвий простір» етносу: «Територіальне розмежування як знання територіальних меж розповсюдженості представників свого етносу (так званого «ареалу етносу») вважається однією з умов формування етнічної свідомості, етнічної самосвідомості та похідної від них етнічної ідентичності» [20, с. 276]. Також вагомими ідентитентами, які визначають умови формування етнічної ідентичності, є: наявність спільної мови, звичаїв, традицій, обрядів, що передаються від покоління до покоління, а також єдності історії, наявності спільних історичних витоків, «коренів». Так, Е. Сміт визначає шість головних атрибутів етнічної спільноти, що слугують підґрунтям для формування культурної ідентичності, зокрема – «групова власна назва; міф про спільних предків; спільна історична пам'ять; один або більше диференційних елементів спільної культури; зв'язок із конкретним «рідним краєм»; чуття солідарності у значній частині населення... Де є такий комплекс елементів, перед нами воочевидь постає спільнота з історичною культурою і чуттям спільної ідентичності» [18, с. 31].

Як стверджує Е. Гелнер, у сучасному світі кожна «людина повинна мати національність, так само, як вона має ніс та вуха» [5, с. 33]. Тому питання національної ідентичності в сучасному українському суспільстві постає чи не найгостріше, адже

вона постає перманентним процесом формування основних складових компонент національного буття. Щодо формування світоглядних засад національної ідентичності, то змістовно вона зіставляється з ідеєю нації, що, за Б. Андерсоном, дефініціюється як «уявлена політична спільнота... Вона уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чути будуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності» [1, с. 23]. Так, на відміну від етнічної, національна ідентичність «знаходить свій головний прояв у горизонтальній ідентифікації членів певної спільноти як співгромадян. Акцент робиться при цьому на загальнонаціональних цінностях – національному інтересі, національній безпеці тощо» [13, с. 62]. Також до основних світоглядних ідентитентів, що визначають приналежність до національної спільноти, відносять: національний характер, національна самосвідомість, а також національна ідея, за допомогою яких кожен українець ідеологічно усвідомлює себе представником єдиної нації. Так, національна ідея постає тією віссю, стрижнем, який є опорою, основою національної ідентичності. За словами М. Поповича, «національна ідея – суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід'ємною частиною якого є певне уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності й проблеми, а також про загальнонаціональні цілі та шляхи їх досягнення» [16, с. 6]. Національна ідея – це теоретико-практичний вираз самоусвідомлення українським народом своєї самобутності та індивідуальності, власної самостійності, права на самовизначення та самостійний розвиток, на національну незалежність. Відтак, національна ідея постає формою сприйняття глибинної сутності народу, в якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизують собою все національне буття.

Наголосимо, що лінія напруги у світовідчутті сучасної української людини виявляється у площині сфери зустрічі та взаємодії системоутворювальної, традиційно-етнонаціональної та позитивно-самозберігаючої складової буття людини і суспільства, з одного боку, й інноваційно-змінюючої, глобально-універсалізуючої ознаки культури – з іншого. Відповідно, межовість сучасної соціокультурної ситуації сьогодення зумовлює звернення до етнонаціонально-духовних надбань українського народу, котрі здатні слугувати вагомою аксіологічною константою у бутті нашої нації, визначаючи парадигмальні світоглядні орієнтири сучасного українського соціокультурного простору.

Так, у ситуації «кризи розуму» й переосмислення раціоцентричних установок надзвичайно гостро постає проблема пошуків стійкого опертя, адже сьгодні українська людина потребує внутрішнього ядра, яким можуть стати саме духовні чинники, внутрішньо-іманентні характеристики, що торують шлях виходу із світоглядної, морально-духовної кризи сьогодення. «Фаустівський тип» людини, лінійний підхід до її розуміння вже вичерпав себе, – у сучасних соціокультурних реаліях варто звернутися до іншого виміру особи, який ґрунтується на невичерпних внутрішніх ресурсах – духовних вимірах. Особливої акту-

альності та гостроти сьогодні набуває проблема «духовно-морального оновлення», пошуку нових аксіологічних вимірів українського суспільства, тому на особливу увагу заслугове звернення до буттєвої укоріненості української людини, адже особа в контексті цивілізаційних зрушень сьогодні, втрачаючи зовнішню опору, шукає надійну «підоснову» якраз у глибинах власного духовного існування, у духовності. Отже, потрібно самим досягнути систему національних цінностей та пріоритетів, осмислити здобутки української культури. Однак, на переконання М. Жулинського, «українське суспільство не встигло набути статусу культурної самостійності – не сформувало ще нову культурно-історичну реальність, визначальним критерієм якої є національна духовна традиція і відкритість для діалогу з іншими національними культурами» [7, с. 68]. Проте, безсумнівно, перспективи розвитку української культури повинні виходити з позицій «міжкультурного діалогу», котрий неодмінно передбачає збереження й розвиток розмаїття культурних цінностей, норм, візій, парадигм і форм діяльності, базуючись на принципах діалогу й взаємо-

дії різних культур. Відтак, нашим пріоритетним завданням, за словами Л. Костенко, постає «розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молоді держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в абераціях чужих віддзеркалень» [9, с. 11].

Як зазначає український філософ С. Кримський, «про будь-яке явище культури можна говорити лише в контексті вираження та використання живого досвіду історії та його можливостей з погляду перетворення цього досвіду на цінності сучасного ладу життя... Культура – це система перенесення цінностей сучасності в буття людини, у смисл її життєдіяльності з урахуванням досвіду минулого і перспектив майбутнього» [10, с. 20]. Таким чином, на сучасному етапі соціокультурного розвитку особливо ваги набуває актуалізація минулого як осучаснення цінностей та досвіду минулих поколінь, інваріантних структур організації життєвого світу людини у побудові майбутнього.

Список літератури:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 432 с.
2. Антонович В. Три національні типи народні / В. Антонович. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ : Либідь, 1995. С. 90–102.
3. Гнатенко П., Павленко В. Идентичность: философский и психологический анализ. Київ : Арт-Пресс, 1999. 466 с.
4. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. Київ : АТ Віпол, 2000. 381 с.
5. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Київ : Таксон, 2003. 300 с.
6. Делёз Ж., Гваттари Ф. Анти-Едип: Капіталізм і шизофренія. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 672 с.
7. Жулинський М. Як вгамувати духовну спрагу, або Пошуки шляхів набуття втраченої Батьківщини. Нація. Культура. Література. Київ : Наукова думка, 2010. С. 61–76.
8. Зубенко А.С. Взаємодія особистісної та соціальної ідентичності (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філос. наук. Харків : Харків. унів. повітряних сил, 2005. 21 с.
9. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. Київ : Видавничий дім «Киево-Могилянська Академія», 2005. 32 с.
10. Кримський С. Культура розкриває внутрішню безмежність людини / *Культурологічна думка*. 2009. № 1. С. 18–26.
11. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
12. Крип'якевич І. Український світогляд / Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2001. С. 151–166.
13. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
14. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, пост вандалізм. *Сучасність*. 2003. Ч. 10. URL: <http://www.traducionalist.info/forum/44-172-1>
15. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. Київ : НІСД, 2008. 288 с.
16. Попович М.В., Єременко А.М., Фадеев В.Б. Концепція національної ідеї та механізми її впровадження. *Національна ідея і соціальні трансформації в Україні*. Київ : Український центр духовної культури, 2005. 328 с.
17. Рябчук М. Постколониальний синдром. Спостереження. Київ : Вид-во «К.І.С.», 2011. 240 с.
18. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
19. Тоффлер А. Футурошок. Санкт-Петербург : Лань, 1997. 464 с.
20. Український соціум / за ред. В. Крисаченка. Київ : Знання України, 2005. 792 с.
21. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ : Вид-во «Оріє», 1992. 230 с.
22. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Київ : МП «Фенікс», 1992. 168 с.

References:

1. Anderson, B. (2001). *Uyavleni spil'noty. Mirkuvannya shchodo pokhodzhennya y poshyrennya natsionalizmu* [Imagined Communities. Considerations on the origin and spread of nationalism]. Kyiv : Krytyka, 432 p.
2. Antonovych, V. (1995). *Try natsional'ni typy narodni* [Three national types of folk]. *Moya spovid': Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory* [My Confession: Selected Historical and Nonfiction Works]. Kyiv : Lybid', pp. 90–102.
3. Hnatenko, P., & Pavlenko, V. (1999). *Ydentychnost': fylosofskyy y psykholohycheskyy analiz* [Identity: a philosophical and psychological analysis]. Kyiv : Art-Press, 466 p.
4. Hrymych, M.V. (2000). *Tradytynnyy svitohlyad ta etnopsykholohichni konstanty ukraiyntiv* [Traditional worldview and ethno-psychological constants of Ukrainians]. Kyiv : AT Vipol, 381 p.
5. Gelner, E. (2003). *Natsiyi ta natsionalizm* [Nations and nationalism]. Kyiv : Takson, 300 p.

6. Delèz, Z.H., & Hvatary, F. (2007). *Anty-Édyip: Kapytalyzm y shyzofrenyya* [Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia]. Ekaterynburh : U-Factoryya, 672 p. (in Russian)
7. Zhulyns'kyi, M. (2010). *Yak vhamuwaty dukhovnu sprahu, abo Poshuky shlyakhiv nabuttya vtrachenoyi Bat'kivshchyny* [How to quench a spiritual thirst, or Search for ways to acquire a lost homeland]. Natsiya. Kul'tura. Literatura [Nation. Culture. Literature]. Kyiv : Naukova dumka, pp. 61–76.
8. Zubenko, A.S. (2005). *Vzayemodiya osobystisnoyi ta sotsial'noyi identychnosti (sotsial'no-filosofs'kyi analiz)* [Interaction of personal and social identity (socio-philosophical analysis)]. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. st. kand. filos. nauk. Kharkiv : Kharkiv. univ. povitryanykh syl, 21 p.
9. Kostenko, L. (2005). *Humanitarna aura natsiyi abo defekt holovnoho dzerkala* [The humanitarian aura of the nation or the defect of the main mirror]. Kyiv : Vydavnychyy dim «Kyevo-Mohylyans'ka Akademiya», 32 p.
10. Kryms'kyi, S. (2009). *Kul'tura rozkryvaye vnutrishnyu bezmezhnist' lyudyny* [Culture reveals the inner boundlessness of man]. Cultural Thought. No 1. pp. 18–26.
11. Kryms'kyi, S.B. (2003). *Zapyty filosofs'kykh smysliv* [Queries of philosophical meanings]. Kyiv : Vyd. PARAPAN, 240 p.
12. Krypyakevych, I. (2001). *Ukrayins'kyi svitohlyad* [Ukrainian Worldview]. Ivan Kryp'yakevych u rodynniy tradytsiyi, nautsi, suspil'stvi [Ivan Kryp'yakevych in Family Tradition, Science, and Society]. L'viv : In-t narodoznavstva NANU, pp. 151–166.
13. Nahorna, L.P. (2008). *Rehional'na identychnist': ukrayins'kyi kontekst* [Regional identity: the Ukrainian context]. Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa NANU Ukrainy, 405 p.
14. Pakhl'ovs'ka, O. (2003). *Ukrayins'ka kul'tura u vymiri «post»: postkomunizm, postmodernizm, post vandalizm* [Ukrainian culture in the dimension of "post": post-communism, post-modernism, post-vandalism]. *Modernity*. Vol. 10. URL: <http://www.traducionalist.info/forum/44-172-1>
15. Pelahesha, N. (2008). *Ukrayina u smyslovykh viynakh postmodernu: transformatsiya ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti v umovakh hlobalizatsiyi* [Ukraine in the Postmodern Meaning of War: Transformation of Ukrainian National Identity in the Conditions of Globalization]. Kyiv : NISD, 288 p.
16. Popovych, M., Yeremenko, A., Fadeyev, V. (2005). *Kontseptsiya natsional'noyi ideyi ta mekhanizmy yiyi vprovadzheniya* [Concept of national idea and mechanisms of its implementation]. *Natsional'na ideya i sotsial'ni transformatsiyi v Ukraini* [National idea and social transformations in Ukraine]. Kyiv : Ukrayins'kyi tsentr dukhovnoyi kul'tury, 328 p.
17. Ryabchuk, M. (2011). *Postkolonial'nyy syndrom. Sposterezhennya* [Postcolonial syndrome. Observation]. Kyiv : Vyd-vo «K.I.S.», 240 p.
18. Smit, E.D. (1994). *Natsional'na identychnist'* [National identity]. Kyiv : Osnovy, 224 p.
19. Toffler, A. (1997). *Futuroshok* [Future Shock]. Sankt-Peterburh : Lan', 464 p. (in Russian)
20. Krysachenko, V. (ed.) (2005). *Ukrayins'kyi sotsium* [Ukrainian society]. Kyiv : Znannya Ukrainy, 792 p.
21. Chyzhevs'kyi, D. (1992). *Narysy z istoriyi filozofiyi na Ukraini* [Essays on the History of Philosophy in Ukraine]. Kyiv : Vyd-vo «Oriy», 230 p.
22. Shlemkevych, M. (1992). *Zahublena ukrayins'ka lyudyna* [The lost Ukrainian man]. Kyiv : MP «Feniks», 168 p.